

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

АНДРЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 338.53:332.83

**НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Харківській національній академії міського господарства

Науковий керівник: доктор наук з державного управління, доцент
Плакіда Віктор Тарасович,
Харківська національна академія міського господарства Міністерства освіти і науки України, доцент кафедри економіки підприємств міського господарства.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Новікова Ольга Федорівна,
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Донецьк, завідувач відділом економічних проблем соціальної політики;

кандидат економічних наук, доцент
Карлова Олена Анатоліївна,
Харківська національна академія міського господарства Міністерства освіти і науки України, доцент кафедри менеджменту і маркетингу у міському господарстві.

Захист відбудеться 3 грудня 2010 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64 089.01 у Харківській національній академії міського господарства за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12, у залі засідань Вченої ради академії.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківської національної академії міського господарства за адресою: 61002, м. Харків, вул. Революції, 12.

Автореферат розіслано «__» листопада 2010 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, д.е.н., професор

Т.В. Момот

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ефективність регіональної політики потребує якісного та своєчасного інформаційного забезпечення, яке сприяє адекватному регіональному управлінню та входженню в міжнародний інформаційний простір. Успішна реалізація стратегії розвитку кожного регіону і його районів залежить від повноти, достовірності, якості та оперативності інформації про виконання заходів соціально-економічного розвитку. Вирішення цих проблем зумовлює організацію моніторингу соціально-економічного розвитку (СЕР).

Актуальність моніторингових досліджень визначається концепцією державної регіональної політики. Всебічний аналіз накопиченої інформації, визначення ключових інтегральних індикаторів СЕР і якості життя населення; виявлення позитивних та негативних чинників впливу на процеси регіонального розвитку; діагностика реальних і потенційних проблем та розробка рекомендацій щодо їх усунення; прогнозування соціально-економічної ситуації і визначення пріоритетних напрямів розвитку є пріоритетними завданнями регіонального моніторингу СЕР.

Сучасні проблеми регіонального соціально-економічного розвитку, теоретичні основи формування регіонального моніторингу СЕР, результати моніторингових досліджень та оцінок соціально-економічного розвитку й якості життя населення регіонів і адміністративних районів викладено в працях українських учених наукової школи Я. О. Побурка, монографіях і дослідженнях А.Є. Ачкасова, І.В. Бережної, П.Т. Бубенка, І.М. Вахович, З. В. Герасимчук, М.І. Долішнього, А.М. Єриної, Л. М. Зайцевої, І.В. Калачової, М.О Кизима, Г.В. Ковалевського, О.А. Карлової, В.С. Коломійчука, О.С. Кривцова, І.Г. Манцурова, О.Ф. Новікової, Л.О. Петкової, В.Т. Плакіді, В.С. Пономаренко, В.П. Решетило, Л. В. Саричевої, М.С. Татаревської, М.Г. Чумаченка та ін., у роботах російських учених С.А. Айвазяна, Ф.М. Бородкіна, Г.Ю. Ветрова, Б.І. Герасимової, А.Г. Гранберга, А.М. Дуброва, Л.В. Івановського, А.Е. Когут, В.Н. Лексіна, В.С. Рочхіна, А.А. Саградова, А.Н. Швецова, а також в інших зарубіжних методиках і проектах у рамках програми розвитку ООН.

Потреби розвитку категорії «моніторинг регіонального СЕР» зумовлюють її уточнення з урахуванням сучасних завдань моніторингових досліджень регіонального розвитку. Залишаються актуальними задачі побудови і використання інтегральних індикаторів для моніторингової оцінки рівня соціального й економічного розвитку регіонів та адміністративних районів. Результати моніторингової оцінки з використанням таких індикаторів дозволяють виявити причини виникнення несприятливих умов для розвитку, встановити депресивні території, визначити цілі, пріоритети і напрями СЕР, розробити систему індикаторів для здійснення індикативного планування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з основними напрямами наукових досліджень Харківсь-

кої національної академії міського господарства, що виконуються в рамках держбюджетної науково-дослідної роботи «Сучасні технології управління міським і регіональним розвитком» (ПК 0107U000251 від 01.2007 р.). Автором особисто розроблена методика побудови інтегральних індикаторів, за допомогою яких отримані моніторингові оцінки соціально-економічного розвитку районів і міст Харківського регіону.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в розробці теоретичних і науково-методичних основ, спрямованих на запровадження й удосконалення моніторингу соціально-економічного розвитку регіону. Досягнення поставленої мети дослідження зумовило вирішення таких завдань:

- дослідити та систематизувати теоретичні розробки з питань формування і становлення моніторингу соціально-економічного розвитку регіону;
- провести аналіз та узагальнення існуючих методик моніторингових оцінок соціально-економічного розвитку регіону;
- визначити стан і тенденції соціально-економічного розвитку адміністративних районів Харківського регіону на підставі чинної інформаційно-аналітичної бази;
- обґрунтувати доцільність формування регіональної інформаційної системи з метою удосконалення моніторингу соціально-економічного розвитку адміністративного району;
- розробити методику побудови інтегральних індикаторів СЕР на основі економіко-математичної моделі багатовимірного статистичного аналізу з метою удосконалення моніторингових оцінок;
- визначити рейтинги адміністративних районів Харківського регіону за основними напрямками соціально-економічного розвитку з використанням побудованої моделі інтегральних індикаторів;
- розробити рекомендації щодо використання результатів моніторингових оцінок при індикативному плануванні соціально-економічного розвитку окремих адміністративних районів Харківського регіону.

Об'єктом дослідження є процес соціально-економічного розвитку адміністративних районів.

Предметом дослідження є теоретичні та науково-методичні засади формування й становлення моніторингу соціально-економічного розвитку адміністративного району.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, роботи вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правові документи Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України з питань регіональної політики. Для вирішення поставлених завдань застосовувалися загальнонаукові і спеціальні методи: системно-структурного і порівняльного аналізу – при дослідженні про-

блем та аналізі соціально-економічного розвитку адміністративних районів (АР) на основі статистичних показників і рейтингових оцінок;

систематизації – для визначення системи частинних індикаторів – показників, що дозволяють комплексно оцінити рівень соціально-економічного розвитку адміністративних районів регіону;

економіко-математичного моделювання – для побудови інтегральних індикаторів СЕР з використанням моделі багатовимірного статистичного аналізу. Моніторингові дослідження виконані з використанням сучасних інформаційних технологій, зокрема пакету прикладних програм Statistica.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному розв'язанні завдання з формування та становлення моніторингу соціально-економічного розвитку у системі регіонального управління, а саме:

удосконалено:

зміст та визначення категорії «моніторинг соціально-економічного розвитку» як безперервного системного процесу спостереження, збору, аналізу, прогнозування та інтегральної оцінки кількісної і якісної інформації з використанням сучасних інформаційних систем із метою виявлення тенденцій і розробки стратегії соціального та економічного розвитку, підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень, що сприяє забезпеченню ефективного та якісного управління розвитком адміністративного району;

склад частинних індикаторів, до яких, на відміну від існуючих, віднесено показники, що характеризують рівень розвитку малого бізнесу, житлового будівництва, стан ринку праці, соціальне середовище адміністративних районів, на базі яких сформовано групові інтегральні індикатори для удосконалення науково-методичного забезпечення оцінки стану та перспектив розвитку адміністративного району;

процес моніторингової оцінки основних напрямів соціального та економічного розвитку на підставі побудови інтегральних індикаторів із використанням економіко-математичної моделі шляхом використання методу головних компонент, що дозволяє визначити рейтинги адміністративного району в системі управління регіоном та надає можливість обґрунтувати стратегічні пріоритети розвитку регіону;

дістало подальшого розвитку:

пропозиції, щодо формування єдиної регіональної інформаційної системи, а саме послідовність поетапної розробки та впровадження програмних заходів, з метою вдосконалення моніторингу СЕР та інформаційного забезпечення регіонального управління соціально-економічним розвитком адміністративних районів, для забезпечення економії та раціонального використання природних, людських, фінансових та інших ресурсів при формуванні стратегій розвитку району;

процес індикативного планування СЕР адміністративних районів шляхом використання результатів моніторингових досліджень, що дає можливість виділити індикатори цілі, тобто визначити очікувані значення індикаторів після реалізації індикативного плану.

Практичне значення одержаних результатів. Практичну цінність і достовірність проведених досліджень та розробок, представлених у роботі, підтверджено результатами впровадження методики побудови інтегрального індикатора для оцінки СЕР Харківської області. Рекомендації щодо вдосконалення статистичних показників та підвищення ефективності моніторингу впроваджені у Головному управлінні статистики Харківської області (лист 10/17 від 05.02.2010 р.). Пропозиції щодо організації моніторингу і методика побудови інтегральних індикаторів впроваджені в Головному управлінні статистики Автономної Республіки Крим (лист 10.1-11/25 від 27.05.2010 р.). Окремі положення дисертації використовуються в навчальному процесі Харківської національної академії міського господарства при викладанні дисципліни «Регіональна економіка і розміщення продуктивних сил» (лист 937 від 28.04.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею. Висновки і результати роботи автор одержав самостійно, сформулював та виклав у наукових публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використані лише положення та ідеї, що є результатом особистих досліджень здобувача. Конкретний внесок здобувача в цих роботах зазначений в авторефераті у переліку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати були представлені автором і обговорені на науково-практичних конференціях: «Економічна освіта та наука: досвід та перспективи розвитку» (м. Харків, 2007 р.), «Сталий розвиток міст. Управління проектами та програмами міського та регіонального розвитку» (м. Харків, 2008 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2009 р.), всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу, фінансів та аудиту» (м. Сімферополь, 2010 р.)

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані автором особисто й у співавторстві в 11 наукових роботах, зокрема: 1 колективній монографії, 6 статтях у наукових журналах і збірниках наукових праць, що входять до переліку, затвердженого ВАК України, 4 тезах доповідей у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій – 4,7 д.а., серед яких авторіві належать 4,4 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і викладена на 183 стор., у тому числі містить 62 рисунка, 32 таблиці. Список використаних джерел налічує 193 найменування на 20 стор. Робота включає 14 додатків на 43 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір та актуальність теми дисертації, визначені мета, об'єкт, предмет, основні завдання та методи дослідження, наукова новизна і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «Теоретико-методичні основи формування моніторингу соціально-економічного розвитку» на підставі узагальнення наукових досліджень, визначено зміст поняття моніторинг СЕР як безперервний системний процес спостереження, збору, аналізу, прогнозування, інтегральної оцінки кількісної і якісної інформації з використанням сучасних інформаційних систем із метою виявлення тенденцій і розробки стратегії соціального та економічного розвитку, підготовки й ухвалення управлінських рішень. Метою моніторингу СЕР є забезпечення системи управління регіонів повною, оперативною, достовірною інформацією про соціально-економічний стан та процеси, що є необхідним для розробки стратегії розвитку регіонів, визначення депресивних районів, підвищення ефективності місцевого управління територіями.

Для здійснення послідовного формування та становлення моніторингу систематизовано коло основних завдань, які включають:

формування інформаційного банку даних, що відображає основні аспекти та особливості розвитку соціально-економічних процесів у регіоні, упорядкування системи збору та обробки даних шляхом упровадження сучасних інформаційних систем;

систематизацію статистичних показників і розробку на їх основі набору частинних індикаторів економічного і соціального розвитку регіонів та адміністративних районів, необхідних для побудови інтегральних індикаторів;

здійснення розрахунків інтегральних індикаторів стану розвитку регіонів і рівня життя населення, які можуть стати основою до формування індикаторів цілі при індикативному плануванні;

оцінку та аналіз чинників, що впливають на процес розвитку регіонів;

діагностику і прогнозування потенційних та реальних ризиків, розробку рекомендацій щодо їх усунення та мінімізації;

формулювання цілей і пріоритетних напрямів СЕР регіонів та адміністративних районів на основі моніторингових оцінок;

інформаційне забезпечення місцевого керівництва, потенційних інвесторів і громадськості про стан та перспективи розвитку територій;

надання інформації для оцінки ефективності діяльності регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування.

Формування моделі моніторингу регіонального СЕР і його місце в процесі стратегічного управління розвитком регіону і його адміністративних районів відображено на рис. 1.

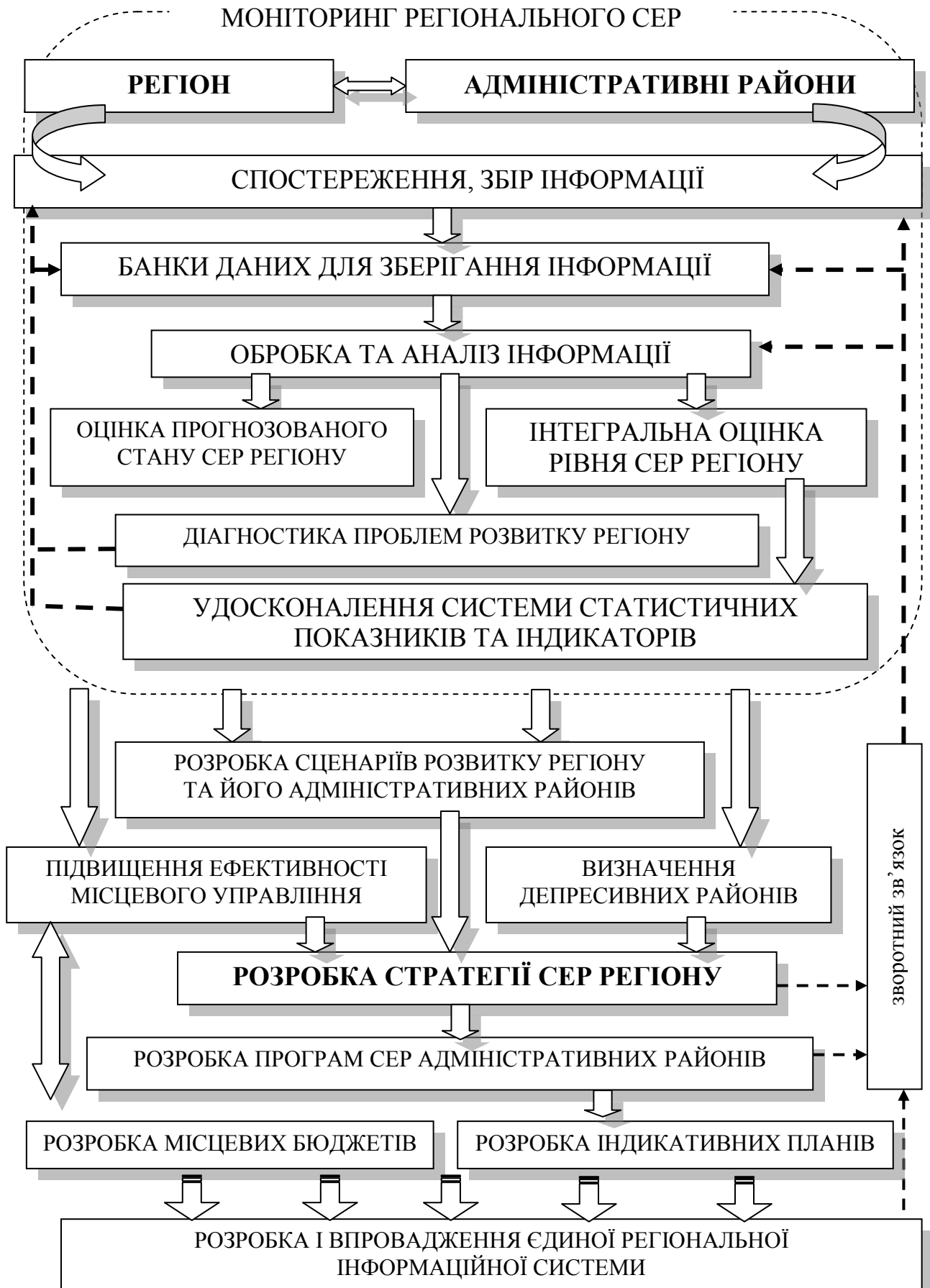

Рис. 1. Формування моделі моніторингу СЕР у системі регіонального управління

Моніторинг СЕР будується на принципах цілеспрямованості, системності, комплексності, незалежності, достовірності, повноти, безперервності спостереження, зіставлення в часі, економічності, зворотного зв'язку, відкритості. За умов реалізації першого етапу моніторингу – спостереження, збору та організації банку даних – необхідно, щоб інформація була повноцінною, системною, достовірною, оперативною та відповідала цілям і завданням, поставленим керівництвом країни і регіонів. Сформульовано основні вимоги, що пред'являються до інформаційного банку даних моніторингу СЕР, і визначено джерела його формування.

Для здійснення моніторингових оцінок необхідно сформувати систему індикаторів СЕР. Розрізняють частинні, групові та інтегральні індикатори. Сформульовані основні вимоги, що пред'являються до індикаторів (визначеність мети, просторова і тимчасова інваріантність, концептуальна обґрунтованість, повнота подання і мінімізація, валідність, можливість об'єктивної і суб'єктивної оцінки, обґрунтованість вибору шкали вимірювання, достовірність і незалежність, мінімізація витрат, відкритість системи індикаторів) і технологія їх побудови.

Найчастіше система частинних індикаторів формується на основі статистичних показників, що характеризують певний напрям СЕР. На підставі проведених розрахунків визначено взаємозв'язок показників із частинними індикаторами. Сукупність частинних індикаторів формує групові інтегральні індикатори, що в більшості випадків представляють лінійну комбінацію частинних індикаторів $I_k = \sum_{i=1}^n \mu_{ki} i_{ki}$, де i_{ki} – система частинних індикаторів для певного напрямку СЕР, μ_{ki} – вагові коефіцієнти.

Основна перевага використання інтегральних індикаторів – заміна сукупності показників кількісною характеристикою, що дозволяє отримати достатньо просту інтерпретацію соціально-економічних процесів. Проведене узагальнення теоретичних досліджень і методик, присвячених оцінці стану СЕР і якості життя населення, свідчить про відсутність єдиного методологічного підходу до побудови інтегральних індикаторів. Таким чином, виникає необхідність в розробці моделі інтегральних індикаторів для комплексної оцінки соціально-економічного стану адміністративних районів у структурі регіону, на базі єдиної системи частинних індикаторів СЕР, що якнайповніше характеризують основні напрями розвитку території регіонів.

У другому розділі «Аналіз стану та проблем соціально-економічного розвитку адміністративних районів Харківського регіону» на основі проведеного аналізу конкретизовано сукупність завдань моніторингу СЕР, визначено основні напрями для здійснення моніторингових оцінок. Аналіз стану функціонування АР дозволив визначити загальні та специфічні проблеми СЕР. Загальні включають:

недосконалість адміністративно-територіального устрою країни; нераціональність розмежування повноважень між місцевими і державними органами

влади, неякісний контроль за законністю дій і рішень органів та посадових осіб місцевого самоврядування; наявність конфліктів із земельних питань між місцевими і вищими органами влади, зловживань і махінацій на ринку землі, нераціональність використання земельних ресурсів;

відсутність матеріальної і фінансової бази, необхідної для надання якісних суспільних та адміністративних послуг населенню; недостатність професійно-кваліфікаційної підготовки управлінських кадрів;

диспропорції у розвитку міст і районів регіону; недосконалість податкової системи держави, що призводить до відсутності чіткого поділу податкових ресурсів між державними і місцевими бюджетами.

Специфічні проблеми включають:

однобічну спеціалізацію промислових комплексів, залежність соціально-економічного розвитку міст від містоутворювальної галузі, недостатню завантаженість потужностей або повну зупинку промислових підприємств району; відносно високий рівень безробіття в аграрних районах; відсутність мотивації інвесторів вкладати грошові кошти в розвиток районів і малих міст (насамперед депресивних і віддалених від обласних і великих міст), низький рівень інвестування агропромислового комплексу;

нерозвиненість кредитування комерційними банками соціально-економічних програм розвитку районів і малих міст регіону; недосконале бюджетне планування, відсутність у ряді районів бюджетів розвитку, деградація сільської бюджетної інфраструктури, насамперед на периферії;

недостатнє фінансування і низький рівень медичного обслуговування; низькі темпи будівництва житла, об'єктів соціальної інфраструктури; незадовільний стан дорожнього господарства; недостатній розвиток транспортних зв'язків між сільськими населеними пунктами на території районів; незадовільний стан ЖКГ, недостатньо розвинена система водо-, енерго-, теплопостачання і каналізаційних мереж;

нерозвиненість сфери послуг населення, неврегульованість питань фінансової і ресурсної підтримки малого підприємництва, низькі темпи розвитку малого і середнього бізнесу, що ускладнює ситуацію на ринку праці і породжує демографічні проблеми;

незадовільні екологічні умови у ряді районів; скорочення чисельності населення, посилення міграційних процесів через погіршення рівня життя населення того або іншого району або малого міста та обмеженість в отриманні освітніх послуг; зростання злочинності і соціальної напруженості;

низький рівень інформаційного забезпечення системи управління адміністративних районів, незадовільні темпи впровадження інформаційних технологій.

Аналіз стану соціально-економічного розвитку регіону та його адміністративно-територіальних одиниць є важливим етапом моніторингових дослід-

джень. У дисертаційній роботі, на прикладі Харківського регіону, проведено детальний аналіз статистичних показників розвитку адміністративних районів за напрямками: промисловість і сільське господарство, малий бізнес, зайнятість населення й міграційні процеси тощо.

Результаті аналізу підтвердили необхідність здійснення комплексних моніторингових оцінок основних напрямів СЕР, що характеризуються певною сукупністю взаємопов'язаних індикаторів. Крім того, необхідно оцінити значущість кожного показника щодо інших показників, які характеризують напрям СЕР, що досліджується. Так, оцінка показника рівня безробіття в районах регіону не дає повної інформації про стан ринку праці, оскільки необхідно одночасно враховувати і показники зайнятості, економічної активності населення, навантаження на одне робоче місце тощо. Рівень розвитку малого бізнесу характеризує сукупність показників: обсяг реалізованої продукції (послуг, робіт), обсяг капітальних інвестицій у малі підприємства, рівень зайнятості населення в МП, частку прибуткових МП тощо.

Реалізація основних завдань моніторингу тісно пов'язана з проблемами створення єдиного інформаційного простору країни, розробки і впровадження регіональної інформаційної системи. Має місце зворотний зв'язок: неможливо організувати ефективний моніторинг соціально-економічного регіонального розвитку без використання сучасних інформаційних систем (ІС), тоді як система моніторингу СЕР є першоосною територіальних ІС і дає поштовх до їх розвитку.

Упровадження ІС у практику регіонального, районного, міського, територіального управління підвищує ефективність вирішення оперативних, тактичних і стратегічних завдань розвитку територіальних утворень у рамках єдиного інформаційного простору. Регіональні органи влади спільно з органами місцевого самоврядування повинні створити сприятливі умови для послідовного системного впровадження ІС. Їх становлення та використання сприятимуть розвитку моніторингу СЕР, ефективній і якісній розробці програм соціально-економічного розвитку АР на короткостроковий і довгостроковий період, підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання за рахунок автоматизації виробничих процесів та управління, інформатизації суспільної соціально-економічної сфери, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню рівня освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, розвитку культури і спорту. Водночас використання сучасних інформаційних систем позитивно впливає на підвищення якості обслуговування населення, надійність функціонування підприємств комунального господарства, торгівлі, транспорту, будівництва, розвиток нетрадиційних форм зайнятості, створення нових робочих місць і зниження рівня безробіття, підвищення ефективності управління процесами земле- і природокористування.

Серед основних причин повільного впровадження ІС та його розвитку для інформаційного забезпечення адміністративних районів можна відзначити

такі найбільш вагомі: низький рівень доходів населення; невисокий освітній рівень населення АР, пов'язаний із відсутністю достатньої кількості спеціальних (насамперед вищих) освітніх установ; низька кваліфікація працівників органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств і районних служб і, як наслідок, небажання керівників територіальних утворень активно брати участь у програмах інформатизації АР; фінансова незабезпеченість програм із впровадження ІС; невмотивованість крупних провайдерів Інтернет і постачальників послуг телекомунікаційних технологій до розміщення своїх філій у райцентрах і населених пунктах із невеликою чисельністю населення; відсутність єдиної системи електронного документообігу; недостатність на територіях районів гарантованої консультаційної допомоги і підтримки інформаційних технологій.

Проведені дослідження дозволили визначити основні етапи програми інформатизації АР, вимоги до процесу розробки і впровадження регіональної ІС. Запропонована модель формування ІС адміністративного району містить поетапну розробку та впровадження інформаційних підсистем (ІС планування і управління територіальними структурами, інформаційно-довідкову система, ІС бюджетно-фінансової сфери, ІС соціальної сфери і захисту населення, ІС комунальної власності і транспорту, ІС землі і нерухомості), що дозволяє комплексно вирішити проблему інформатизації територій і підвищує ефективність моніторингу та управління СЕР АР регіону.

У третьому розділі «Моніторингова оцінка соціально-економічного розвитку адміністративних районів та її використання» на основі економіко-математичної моделі побудовано групові інтегральні індикатори, за допомогою яких отримано моніторингові оцінки соціального та економічного розвитку адміністративних районів Харківської області і визначено їх рейтинг за такими напрямками: економічний розвиток; виявлення депресивних районів; розвиток житлового будівництва; розвиток малого бізнесу; стан ринку праці, стан соціального середовища. Послідовність формування основних етапів інтегральних індикаторів відображено на рис. 2.

Частинні індикатори, що формують відповідні групові інтегральні індикатори, мають досить повно відображати досліджуваний напрям СЕР АР, а кількість показників бути мінімальною. Практичне використання моделі інтегрального індикатора показало, що кількість частинних індикаторів не повинна перевищувати п'яти-шести. За інших умов рейтингова оцінка може виявитися недостовірною. Необхідно проводити ретельне дослідження впливу того або іншого частинного індикатора на підсумковий результат, що дозволить встановити зайві індикатори і спростити методичну базу. Для побудови моделі інтегрального індикатора запропоновано використовувати модель, основу на методі головних компонент. Головні компоненти є укрупненими показниками, які відображають об'єктивно існуючі, але безпосередньо не спостережувані закономірності

між частинними індикаторами. За певних умов першу головну компоненту можна прийняти як інтегральний індикатор.

Рис. 2. Схема процесу побудови інтегральних індикаторів оцінки СЕР АР

Лінійна модель, що базується на методі головних компонент і оцінює n районів регіону на підставі m частинних індикаторів, записується у вигляді

$$\mathbf{F} = \tilde{\mathbf{I}} \cdot \mathbf{W}^T \cdot \mathbf{\Lambda}^{-0,5}, \quad (1)$$

де $\mathbf{F} = (F_1, F_2, \dots, F_n)^T$ – центрований і нормований вектор-стовпець некорельованих головних компонент; $\tilde{\mathbf{I}}$ – матриця початкових центрованих частинних індикаторів $\tilde{i}_j^k$; $\mathbf{W}^T$ – транспонована матриця, у якій елементами є нормовані власні вектори-стовпці $w_k = (w_1^k, w_2^k, \dots, w_m^k)^T$ коваріаційної матриці $\mathbf{S}$, відповідні власним значенням λ_k ; $\mathbf{\Lambda}^{-0,5}$ – діагональна матриця, що містить елементи $1/\sqrt{\lambda_k}$; j – номер району ($j=1, \dots, n$); k – номер показника ($k=1, \dots, m$). Умова, що забезпечує побудову моделі, має вигляд: $\lambda_1 / \sum_{k=1}^m \lambda_k \geq 0,55$.

Після тестування моделі автором запропоновані набори частинних індикаторів, обчислених на основі статистичних показників, за допомогою яких визначені групові інтегральні індикатори та отримані рейтингові моніторингові оцінки розвитку АР Харківської області. На рис. 3 показано рейтинг районів Харківської області за рівнем економічного розвитку (2009 р.), розрахований за формулою

$$F_j^1 = 0,955128 \cdot \tilde{i}_j^1 + 0,043664 \cdot \tilde{i}_j^2 + 0,1008 \cdot \tilde{i}_j^3 + 0,0632 \cdot \tilde{i}_j^4 \quad (2)$$

де F_j^1 - груповий інтегральний індикатор; $\tilde{F}_j = (F_j^1 - F_{\min}^1) / (F_{\max}^1 - F_{\min}^1)$, $F_{\min}^1$; $F_{\max}^1$ - мінімальне і максимальне значення показника F_j^1 ; $\tilde{F}_j^K$ - центровані частинні індикатори, що характеризують обсяги реалізованої промислової продукції, продукції сільського господарства, роздрібного товарообігу, реалізованих послуг на душу населення окремого району до загальнорегіонального значення

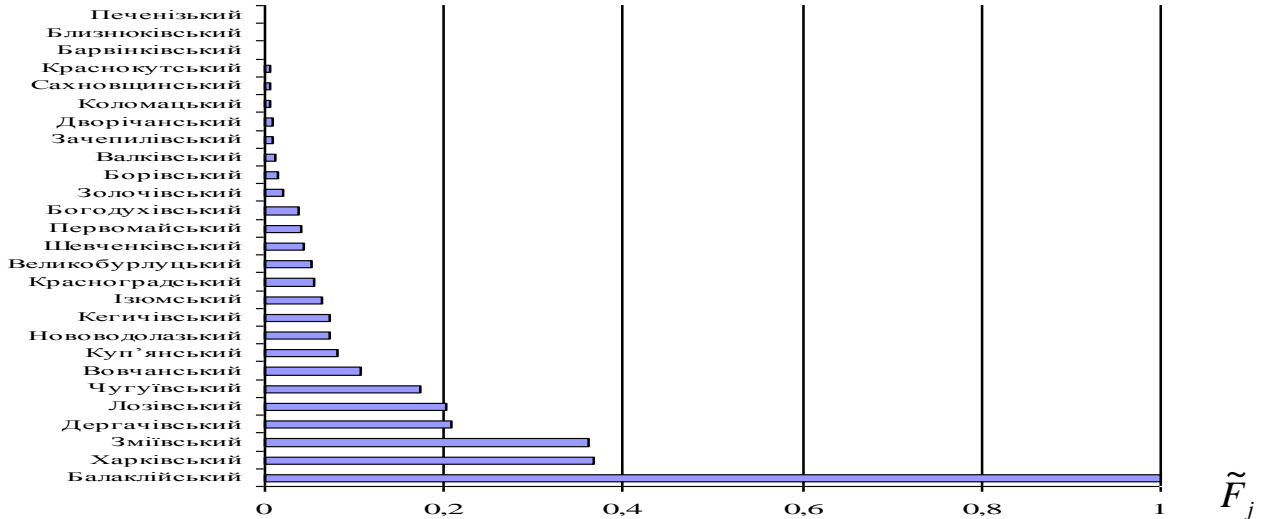

Рис. 3. Рейтинг районів Харківської області за рівнем економічного розвитку

Лідерами рейтингу є промислово розвинені райони: Балаклійський, Харківський, Зміївський, Дергачівський, Лозівський. Низький рівень економічного розвитку зафіксований в аграрних районах, віддалених від промислових центрів.

Для визначення групового інтегрального індикатора, що характеризує рівень розвитку малих підприємств на території районів, побудуємо частинні індикатори, які характеризують відношення показника обсягу продукції (робіт, послуг), реалізованої МП, до середньорічної кількості найманих працівників МП; рівень зайнятості населення районів у малому бізнесі; частку МП, що одержали прибуток. На рис. 4 наведено рейтинг районів Харківського регіону, що характеризує рівень розвитку малого бізнесу.

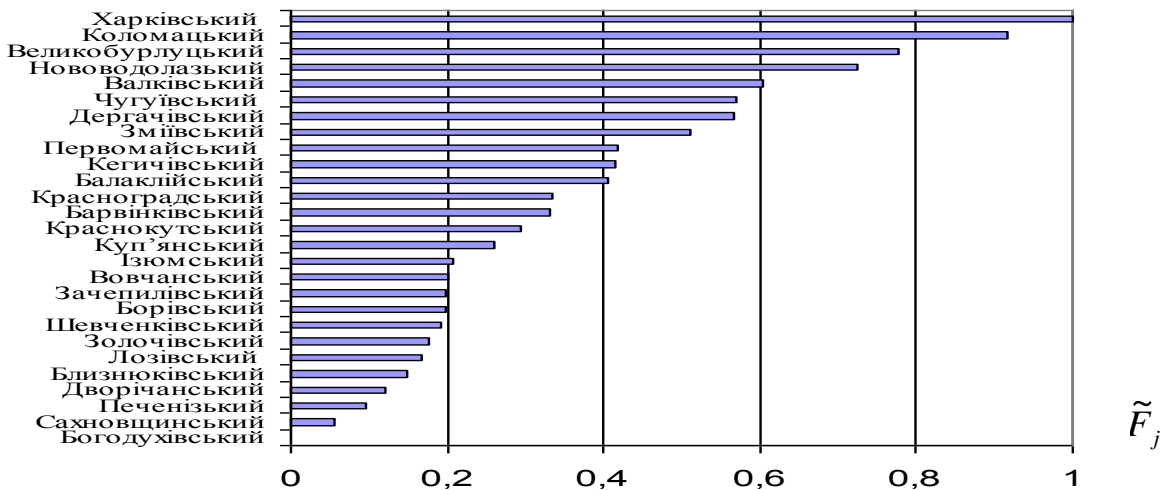

Рис. 4. Рейтинг районів за рівнем розвитку малого бізнесу в 2009 р.

Найбільш сприятливі умови для розвитку малого бізнесу створені в центральних районах Харківської області.

Для визначення стану ринку праці в районах регіону вибрано частинні індикатори, що характеризує рівень зареєстрованого безробіття; рівень зайнятості; навантаження на одне робоче місце. Найбільш сприятлива ситуація склалася в районах, розташованих поблизу обласного центру – Харківському, Зміївському, Дергачівському, Чугуївському тощо (рис.5). Віддалені від Харкова аграрні райони (Шевченківський, Краснокутський, Дворічанський, Вовчанський, Первомайський) опинилися серед відстаючих, а Борівський район за чотири роки не покращив свої показники.

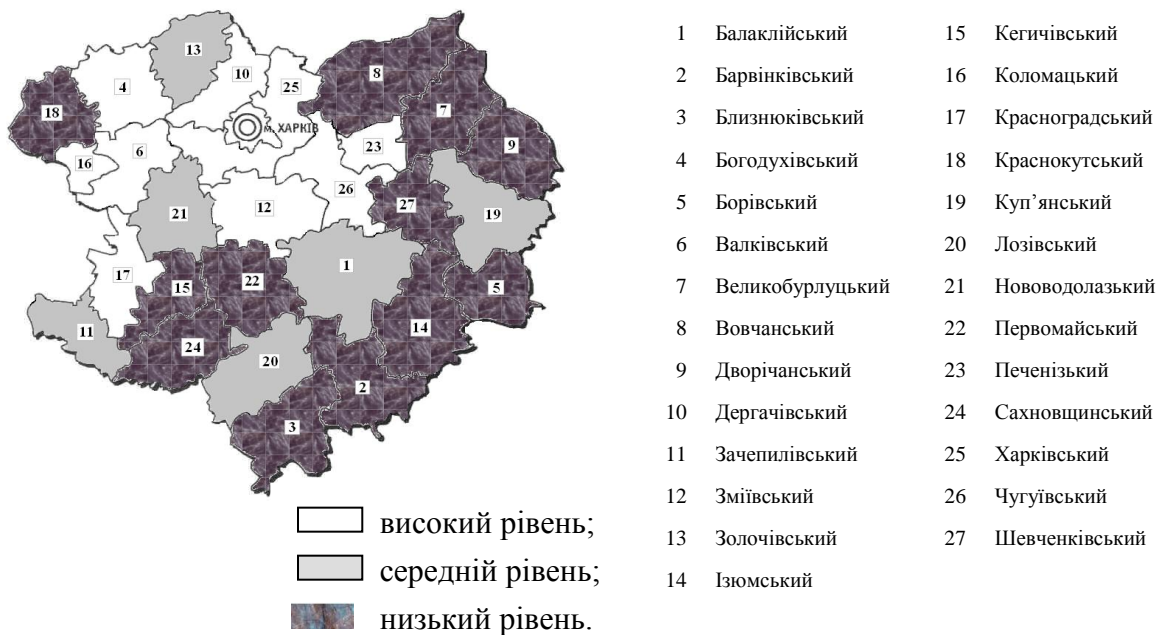

Рис. 5. Результати оцінки стану ринку праці Харківської області в 2009 р.

Також запропоновано набір із шести частинних індикаторів, що характеризують соціальне середовище в АР регіонів країни: рівень безробіття; кількість зареєстрованих злочинів до середньорічної кількості населення району; викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел на км²; природне скорочення населення до середньорічної кількості населення району; заборгованість за виплатами заробітної плати до середньорічної кількості населення району, заборгованість населення за платежами житлово-комунальних послуг до середньорічної кількості населення району. Використання моделі дозволило отримати груповий інтегральний індикатор і визначити райони з незадовільним станом соціального середовища (рис. 6). Це насамперед райони, розташовані на значній відстані від обласного центру переважно на південному сході області.

Рейтинг районів за рівнем житлового будівництва на початок 2009 р. визначається груповим інтегральним індикатором

$$F_j^1 = 0,2055 \cdot \tilde{i}_j^1 + 0,55816 \cdot \tilde{i}_j^2 + 0,70697 \cdot \tilde{i}_j^3, \quad (3)$$

де центровані частинні індикатори $\tilde{i}_j^K$ характеризують обсяг інвестицій у житлове будівництво на душу населення; уведення в експлуатацію житлових будинків на душу населення; уведення в експлуатацію житлових будинків у сільській місцевості на душу сільського населення.

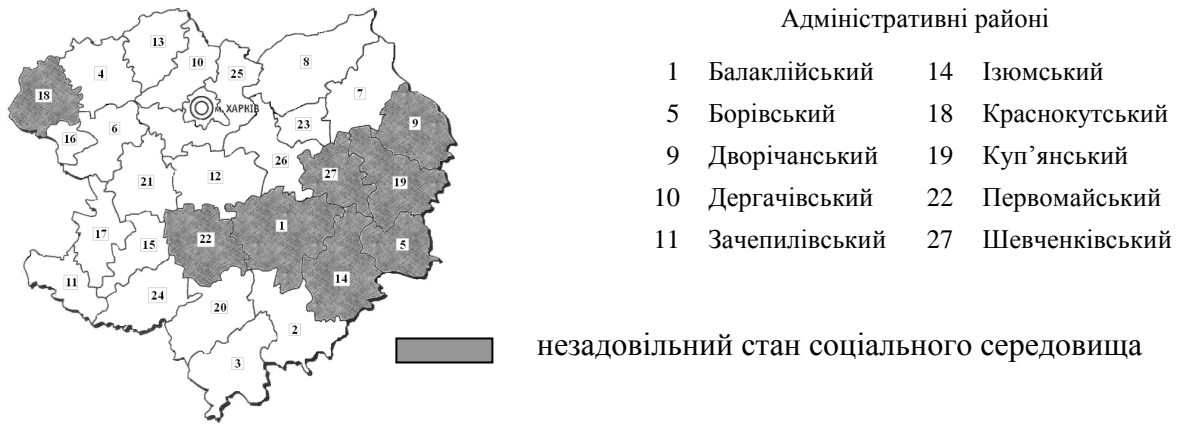

Рис. 6. Оцінка соціального середовища районів Харківської області на початок 2010 р.

Повторне застосування моделі для обчислення зведеного індексу на основі групових індикаторів не дасть бажаних результатів, оскільки групові індикатори характеризують різні соціальні або економічні явища й оцінити їх внесок практично неможливо.

Моніторингова оцінка дозволяє зробити головний висновок: адміністративні промислово розвинені райони, розташовані в безпосередній близькості від обласного центру (Харківський, Дергачівський, Зміївський, Чугуївський), мають найкращі рейтинги, тоді як віддалені, прикордонні райони Харківської області (Кегичівський, Сахновщинський, Первомайський, Краснокутський, Барвінківський, Близнюківський, Дворічанський) знаходяться серед аутсайдерів.

Підсумковим продуктом моніторингових досліджень мають бути методики, рекомендації і пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності місцевого управління. Індикативне планування є одним із механізмів координації інтересів і діяльності державних та недержавних суб'єктів АТО. Моніторинг СЕР є основою для формування системи індикаторів при індикативному плануванні. Реалізація методики побудови інтегральних групових індикаторів, що характеризують пріоритетні напрями розвитку адміністративних районів, дозволяє оцінювати фактичний стан розвитку територій. Використання в рамках моніторингу сучасних методів прогнозування дає можливість визначити індикатори цілі, тобто визначити очікувані значення індикаторів після реалізації індикативного планування. На рис. 7 показано значення моніторингу в процесі індикативного планування на рівні адміністративних районів регіону.

Індикативне планування потребує залучення наукового потенціалу регіону і використання сучасних інформаційних технологій. Для підвищення якості та ефективності планування пропонується на базі районних відділів статистики

сформувати сектори моніторингових досліджень. Оскільки моніторинг вимагає застосування сучасних наукових, соціологічних, економічних, математичних методів аналізу і прогнозування, необхідне залучення до його формування вчених і наукових колективів НДІ, університетів та академій. Тільки в цьому випадку можна побудувати ефективну систему індикаторів, а в рамках моніторингу СЕР здійснювати прогнозування динаміки індикаторів та проводити оцінку збалансованості траєкторій розвитку і порогових значень індикаторів цілей упродовж всього періоду розробки та реалізації індикативного плану.

Рис. 7. Структура індикативного планування адміністративних районів

Ефективність індикативного плану багато в чому залежить від вибору системи цільових індикаторів розвитку. Включення великої кількості індикаторів, по-перше, ускладнить процес прогнозування, по-друге, ускладнить вибір найбільш пріоритетних напрямів, по-третє, може призвести до проблем фінансового забезпечення через необґрунтоване завищення витрат у процесі реалізації такого плану. Оскільки на сучасному етапі розвитку країни головною метою СЕР регіонів визначені не темпи зростання економічних показників, а забезпечення гідної

якості життя населення, тому як індикатори цілі необхідно обрати індикатори, що характеризують рівень і якість життя.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе завдання формування, запровадження та вдосконалення моніторингу соціально-економічного розвитку у системі регіонального управління. У ході проведення дослідження отримано такі теоретичні та практичні результати:

1. Ефективність формування та реалізації стратегії регіонального розвитку залежить від рівня забезпечення органів регіонального управління повною, оперативною, достовірною інформацією про соціально-економічні процеси в суспільстві, яку, у свою чергу, забезпечує моніторинг соціально-економічного розвитку. Встановлено, що сучасний моніторинг не обмежується збором і зберіганням кількісної і якісної інформації. Моніторингові дослідження передбачають побудову ключових інтегральних індикаторів для оцінки СЕР і якості життя населення; виявлення чинників, що впливають на процес регіонального розвитку; прогнозування та формулювання стратегічних цілей і пріоритетних напрямів розвитку. Запропонована модель моніторингу СЕР адміністративного району зумовлює можливість залучення результатів моніторингу до розробки стратегій і забезпечення ефективного та якісного управління розвитком адміністративного району.

2. Узагальнення теоретичних та методичних розробок стосовно моніторингової оцінки СЕР і якості життя регіонів та адміністративних районів свідчить про відсутність єдиного методологічного підходу до формування науково-методичної бази оцінки і розробки системи показників та індикаторів, що характеризують рівень соціального й економічного розвитку територій. Автором доведено необхідність в удосконаленні статистичних показників і розробці на їх основі системи частинних індикаторів СЕР, що характеризують основні напрями регіонального розвитку, а також розробки єдиної моделі інтегральних індикаторів для комплексної оцінки соціально-економічного стану адміністративних районів у структурі регіону.

3. Представлений аналіз стану СЕР АР і проблем, які пов'язані з недосконалістю адміністративно-територіального устрою, з розмежуванням повноважень між органами місцевого самоврядування, регіональною і державною владою, нестачею бюджетного фінансування, нерівномірним економічним і соціальним розвитком районів і регіонів, дозволив конкретизувати сукупність завдань моніторингу СЕР, виділити напрями дослідження, які потребують негайного рішення. Доведено, що існуючі системи оцінки розвитку АР за окремими статистичними показниками не повно характеризують конкретні напрями СЕР, що обумовило необхідність проведення комплексного моніторингового дослідження СЕР АР для виявлення негативних чинників і визначення пріоритетних напрямів його розвитку.

4. Реалізація основних завдань моніторингу потребує впровадження регіональної інформаційної системи. Проведені дослідження засвідчили, що рівень інформаційного забезпечення місцевих органів влади АР є недостатнім і не відповідає сучасним вимогам моніторингу СЕР. Автором запропонована модель і сформульовані пропозиції щодо поетапної розробки територіальної ІС, яка дозволяє комплексно вирішити проблему інформатизації адміністративних районів регіону. Упровадження ІС в практику регіонального, районного, міського управління є ефективним напрямом удосконалення моніторингу СЕР і підвищує ефективність вирішення оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень розвитку регіонів у межах єдиного інформаційного простору.

5. З метою вдосконалення моніторингу СЕР запропонована методика побудови інтегральних індикаторів, що передбачає використання економіко-математичної моделі, основу на методі головних компонент, яка дозволяє сформувати обґрунтовані набори частинних індикаторів, визначити групові інтегральні індикатори СЕР, провести моніторингові оцінки стану соціально-економічного розвитку й одержати рейтинги адміністративного району в системі регіону.

6. На підставі побудови групових інтегральних індикаторів отримані рейтингові моніторингові оцінки за такими напрямками розвитку адміністративних районів Харківської області: економічний розвиток, стан ринку праці, розвиток малого бізнесу; розвиток житлового будівництва, соціальне середовище. Встановлено, що в аграрних районах, розташованих на значній відстані від обласних і промислово розвинених центрів, спостерігається низький рівень економічного розвитку та несприятливе соціальне середовище.

7. Ефективність управління, бюджетного і соціально-економічного планування залежить від повноти і якості результатів моніторингу СЕР. Запропоновано використовувати результати моніторингових оцінок і прогнозів у процесі індикативного планування при формуванні системи індикаторів цілі. Відповідно до основних пріоритетів державної регіональної політики країни необхідно обирати індикатори цілі, що характеризують рівень і якість життя населення регіонів, а також урахувати специфіку регіональних інтересів, яка визначає умови та можливості досягнення цілей соціально-економічного розвитку адміністративного району при партнерських відносинах між центром та регіонами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Менеджмент регіонального розвитку: монографія / [О.В. Васильєв, К.А. Фісун, О.А. Андренко, Т.Є. Одаренко, В.Б. Родченко та ін.]; за ред. О.В. Васильєва, К.А. Фісуна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ – 2010. – 375 с.
(*Особистий внесок автора: підрозділ 2.4*)

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Андренко Е.А. Факторы, влияющие на социально-экономические проблемы малых городов Харьковского региона / Е.А. Андренко // Коммунальне господарство міст: наук.-техн. зб. – К.: Техніка. – 2007. – Вип. 77. – С. 172–181.
3. Андренко Е.А. Проблемы комплексной оценки уровня социально-экономического развития районов и малых городов Харьковского региона / Е.А. Андренко//Економіка розвитку. –Харків: ХДЕУ.– 2007.– №4(44).–С.42–46.
4. Андренко Е.А. Интегральная оценка уровня социально-экономического развития муниципальных образований на примере Харьковского региона / Е.А. Андренко // Коммунальне господарство міст: наук.-техн. зб. – К.: Техніка, 2008. – Вип. 82. – С. 68 –75.
5. Андренко Е.А. Построение интегральных индикаторов социально-экономического развития районов Харьковского региона / Е. А. Андренко // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2008. – Вип. 237, Т. 3. – С. 830–839.
6. Андренко Е.А. Мониторинговая оценка уровня социально-экономического развития административных районов региона / Е.А. Андренко, Н.И. Склярчук // Бизнес информ. – Х.: ХНЭУ. – 2009. – № 4. – С. 113–116.
7. Андренко О.А. Формування системи моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів / О.А. Андренко, Н.І. Склярчук // Коммунальне господарство міст : наук.-техн. зб. – К.: Техніка. – 2009. – Вип. 87. – С. 207–215. *(Особистий внесок автора: формулювання поняття «моніторинг СЕР», основних завдань моніторингу, основних вимог, що пред'являються до частинних і інтегральних індикаторів).*

Матеріали наукових конференцій

8. Андренко Е.А. Оценка социально-экономического развития районов Харьковского региона с помощью интегральных индикаторов / Е.А. Андренко // Матеріали науково-практичної конференції «Економічна освіта та наука: досвід та перспективи розвитку»/М-во охорони здоров'я, М-во освіти та науки України, НВаУ. – Х.: НФУ, 2007. – С. 169–171.
9. Андренко Е.А. Интегральная оценка уровня социально-экономического развития муниципальных образований на примере Харьковского региона /Е.А. Андренко // Устойчивое развитие городов. Управление проектами и программами городского и регионального развития. Материалы VI международной научно-практической интернет-конференции. – Х: ХНАГХ, 2008 – С. 87–91.
10. Андренко Е.А. Мониторинговая оценка уровня социально-экономического развития административных районов региона /Е.А. Андренко, Н.И. Склярчук // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики: Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції 21-23 травня 2009 р. – Х.: ФОП Лібуркіна Л.М.; ВД «ІНЖЕК», 2009 – С. 21–24.

(Особистий внесок автора: розробка та використання економіко-математичної моделі інтегральних індикаторів для моніторингової оцінки стану ринку праці).

11. Андренко О.А. Використання моделі інтегрального індикатора для оцінки соціального середовища адміністративних районів /О.А. Андренко// «Актуальні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу, фінансів та аудиту». Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Сімферополь: ДІАЙП, 2010. – С. 107–109.

АНОТАЦІЯ

Андренко О.А. Напрями удосконалення моніторингу соціально-економічного розвитку адміністративного району. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Харківська національна академія міського господарства, Харків, 2010.

Дисертація присвячена розробці теоретичних та науково-методичних основ і рекомендацій, спрямованих на формування використання моніторингу СЕР адміністративних районів регіонів (АР). Визначено зміст категорії "моніторинг СЕР", принципи його побудови, цілі й основні завдання моніторингу. Сформульовано основні вимоги, що пред'являються до частинних та інтегральних індикаторів. Доведено, що існуючі системи оцінки розвитку АР за окремими статистичними показниками не повно характеризують конкретні напрями СЕР, що обумовило необхідність проведення комплексного моніторингового дослідження СЕР АР.

Реалізація основних завдань моніторингу потребує впровадження регіональної інформаційної системи. Автором запропонована модель і сформульовані пропозиції щодо поетапної розробки територіальної ІС, яка дозволяє комплексно вирішити проблему інформатизації АР.

З метою вдосконалення моніторингу СЕР запропонована методика побудови інтегральних індикаторів, що передбачає використання економіко-математичної моделі, основу на методі головних компонент, яка дозволяє сформувати обґрунтовані набори частинних індикаторів, визначити групові інтегральні індикатори СЕР. На підставі побудови групових інтегральних індикаторів отримані рейтингові моніторингові оцінки СЕР АР Харківської області. Представлені пропозиції щодо використання результатів моніторингу СЕР в індикативному плануванні і програмуванні соціально-економічного розвитку АР регіонів та при прийнятті управлінських рішень. Основні результати дисертації мають практичне впровадження на регіональному рівні.

Ключові слова: регіон, адміністративний район, моніторинг, соціально-економічний розвиток, частинний індикатор, інтегральний індикатор, інформаційна система, головна компонента, індикативне планування.

АННОТАЦИЯ

Андренко Е.А. Направления совершенствования мониторинга социально-экономического развития административного района. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие продуктивных сил и региональная экономика. – Харьковская национальная академия городского хозяйства, Харьков, 2010.

Диссертация посвящена разработке теоретических и научно-методических основ и рекомендаций, направленных на формирование и использования мониторинга СЭР административных районов (АР). Определено содержание понятия "мониторинг СЭР", принципы его построения, цели и основные задачи мониторинга. Сформулированы основные требования, предъявляемые к частным и интегральным индикаторам. Обобщение теоретических разработок и методик комплексной оценки СЭР регионов и АР подтвердили целесообразность построения интегральных индикаторов, позволяющих оценить состояние развития административных районов регионов.

Анализ проблем социально-экономического развития АР позволил конкретизировать совокупность задач мониторинга СЭР, выделить основные направления для осуществления мониторинговых оценок. Реализация основных задач мониторинга тесно связана с проблемами создания единого информационного пространства страны, разработки и внедрения региональной информационной системы. Имеет место обратная связь: невозможно организовать эффективный мониторинг социально-экономического регионального развития без использования современных информационных систем и технологий (ИСТ), тогда как система мониторинга СЭР является первоосновой территориальных ИСТ и дает толчок к ее развитию. Автором предложена модель и сформулированы предложения относительно поэтапной разработки территориальной ИС, которые позволяют комплексно решить проблему информатизации административных районов региона.

Представлен процесс построения интегральных индикаторов СЭР АР, с использованием экономико-математической модели, основанной на методе главных компонент. Предложены наборы частных индикаторов, вычисленных на основе статистических показателей, с помощью которых определены групповые интегральные индикаторы и получены рейтинговые мониторинговые оценки АР Харьковской области по следующим направлениям: экономическое развитие; выявление депрессивных районов; развитие жилищного строительства и малого бизнеса; состояние рынка труда, социальная среда.

Эффективность управления, бюджетного и социально-экономического планирования зависит от полноты и качества результатов мониторинга СЭР. Даны предложения по использованию результатов мониторинга СЭР в индикативном планировании и программировании социально-экономического разви-

тия АР регионов. В соответствии с основными приоритетами государственной региональной политики страны при формировании индикативных планов необходимо выбирать индикаторы цели, которые характеризуют уровень и качество жизни населения регионов.

Ключевые слова: регион, мониторинг, административный район, социально-экономическое развитие, частный индикатор, интегральный индикатор, информационная система, главные компоненты, индикативное планирование.

ANNOTATION

Andrenko O.A. Direction for improving of monitoring of social and economic development of an administrative district. – The manuscript.

The thesis for getting a Degree of Candidate of Economical Sciences (Ph.D. in Economics), specialty 08.00.05 – Development of Productive Forces and Regional Economy. – Kharkiv National Municipal Academy. Kharkiv, 2010.

The thesis is devoted to the development of theoretical basis and recommendations, directed at improvement of monitoring efficiency of social and economic development of an administrative district. The concept of "monitoring efficiency of social and economic development", as well as the principles of its construction, the aims and basic tasks of monitoring are determined. The basic requirements for partial and integral indicators are formulated. Generalization of theoretical developments and methods of complex estimation and analysis of problems of social and economic development has confirmed the topicality of the problem of integral indicators using which will enabled to carry out the monitoring estimation of the administrative districts development level. The problems of formation of regional informational system are investigated and the suggestion of its development and introduction are given will allow to improve the monitoring efficiency of social and economic development of administrative districts.

On the basis of economic and mathematic model group integral indicators are developed using which the monitoring estimation of social and economic development of administrative districts are determined as well as its rating are determined. Suggestions on using of the monitoring results of social and economic development of administrative districts in the indicative planning and programming of social and economic development of the region are presented. The basic results of the research have practical introduction in the regions of Ukraine.

Keywords: region, administrative district, monitoring, social and economic development, partial indicator, integral indicator, regional informational system, economic and mathematic model, main components, programming of social and economic development, indicative planning.

АНДРЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

**НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

**АВТОРЕФЕРАТ
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
кандидата економічних наук**

Відповідальний за випуск

д.т.н., проф. В.І. Торкатюк

Підп. до друку

Формат 60x84 1/16

Папір офісний

Друк на ризографі.

Умовн.-друк. арк. 0,9

Обл.-вид. арк. 0,9

Замовл. №

Тираж 100 прим.

Безкоштовно

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства

вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №731 від 19.12.2001